

Per bruixa i metzinera. La cacera de bruixes a Catalunya

FITXA TÈCNICA

Títol:

Per Bruixa i Metzinera. La cacera de Bruixes a Catalunya

Dates:

Del 25 de gener al 27 de maig de 2007

Organització:

Museu d'Història de Catalunya

Cap d'exposicions del MHC:

Jusèp Boya

Coordinació:

Marina Miquel

Comissariat:

Agustí Alcoberro i Josefina Roma

Disseny i imatge gràfica:

Ignasi Cristià

Abordar el tema de la bruixeria en una gran exposició ha permès posar de relleu la importància que va tenir la cacera de bruixes a Europa i especialment a Catalunya. Un episodi poc estudiat i escassament difós, tal com ho demostra la xifra de processaments, que va arribar, a tot Europa, als 110.000 entre els segles XV i XVII, i que ha obert les portes a un fet directament vinculat a la història del poble menut, i més concretament de les dones. La bruixeria, però, no sols s'ha de considerar des del seu vessant històric, sinó que és especialment interessant analitzada com a fet cultural, fortament arrelat a l'imaginari col·lectiu, que s'ha bastit sobre un munt de certeses però, encara més, sobre un gran nombre d'invencions. La importància de l'exposició rau, precisament, en l'esforç que fa per destriar del mite allò que hi ha d'històric i anar tornant a l'àmbit de la fantasia el que no és sinó pura invenció popular.

Dealing with the theme of witchcraft in a large exhibition gave the opportunity to show the importance of the witch-hunt in Europe and particularly in Catalonia. A little-studied episode that opened the doors to something that was directly related to the lives of the common people, particularly the women. Witchcraft must be considered not just from a historical perspective; it is particularly interesting to analyse it as a cultural phenomenon, deeply rooted in the collective imagination, that was built on a mass of falsehoods and, above all, on very many inventions. The importance of the exhibition derives precisely from its attempt to disentangle what is myth from the historical facts, and consign to the realm of fantasy everything that is merely popular invention.

¹ Procés contra Francina Redorta, vídua de Menàrguens, 1616. Arxiu de Poblet.

JOAN VICENS I TARRÉ
Museòleg

INTRODUCCIÓ

Per bruixa i metzinera, una frase guixada en la sentència de mort d'una bruixa,¹ és el títol de l'exposició que ha pogut veure's al Museu d'Història de Catalunya del 25 de gener al 27 de maig de 2007, dins el marc d'exposicions de gran format "Cròniques per a un mil·lenni" que el MHC fa a la seva sala d'exposicions temporals.

D'aquesta sentència agafada com a títol, ja se'n desprèn que el contingut de la mostra gira a l'entorn de la repressió que van patir les dones titlades de bruixes a Catalunya, un gran nombre de les quals van morir a la forca –400 víctimes a Catalunya i 60.000 a tot Europa–, segons dades de la mateixa exposició.

Abordar el tema de la bruixeria en una gran exposició ha permès posar de relleu la importància que va tenir la cacera de bruixes a Europa i especialment a Catalunya. Un episodi poc estudiat i escassament difós, tal com ho demostra la xifra de processaments, que va arribar, a tot Europa, als 110.000 entre els segles XV i XVII, i que ha obert les portes a un fet directament vinculat a la història del poble menut, i més concretament de les dones. La bruixeria, però, no sols s'ha de considerar des del seu vessant històric, sinó que és especialment interessant analitzada com a fet cultural, fortament arrelat a l'imaginari col·lectiu, que s'ha bastit sobre un munt de certeses però, encara més, sobre un gran nombre d'invencions. La importància de l'exposició rau, precisament, en l'esforç que fa per destriar del mite allò que hi ha d'històric i anar tornant a l'àmbit de la fantasia el que no és sinó pura invenció popular.

2

LA IMATGE DE LA BRUIXA

Si ens preguntessin quina imatge tenim d'una bruixa, la majoria la descriuria com una dona sense família, gran i lletja. Una imatge que s'apropa molt a la que també tenien els nostres avantpassats, ja que, com es diu a l'exposició: «Les víctimes van ser, majoritàriament, dones pobres, sovint velles, que vivien soles».

Per bé que avui podem continuar creient en l'existència de bruixes, ja ningú no seria capaç de defensar que aquestes es desplacen volant a cavall d'una escombra. Però allò que veritablement defineix aquestes dones és el fet de preparar beuratges i conjurs per tal de fer el bé, però, també, amb objectius malignes. Segons la tradició popular, per fer-los es relaciona amb els esperits, fa ús de la màgia i té contacte amb el diable mateix. En una època de por i desconeixement, les respostes als perills i als problemes es vinculen a un ésser malèfic. Les bruixes, com en determinats períodes els jueus, tenien molts punts per esdevenir caps de turc i endur-se la culpa de tot el que no se sabia i que feia malbé les collites, feia traspasar els infants i causava dolor i mort: pestes, tempestes, atacs enemics, etc. «En un context de crisi econòmica, de maltempsades, les suposades bruixes van ser acusades de pertànyer a una secta universal presidida pel dimoni i de provocar assassinats, infanticidis i destrucció de collites».

3

L'exposició posa de relleu la injustícia que van sofrir les dones (els bruixots solen tenir una consideració diferent, molt més vinculada a la saviesa) i en certa manera esdevé un reconeixement de la seva innocència.

QUAN L'IMAGINARI ES FA REALITAT

Per bruixa i metzinera s'obre amb una pregunta: han existit mai les bruixes? De la bruixa, com del pirata, se n'ha anat construint una imatge, fins i tot podríem parlar d'un miratge, que desenfoca la seva essència fins a convertir-la en una altra realitat. Existiren les bruixes? El que sí que va existir de debò va ser la por cap als seus malefícis. Tant és així, que generalment eren els mateixos veïns d'una comunitat els qui prenen la iniciativa de condemnar-les i demanar-ne l'ajusticiament, com si eliminant les bruixes desapareguessin la fam i la mort. Entre els segles XVI i XVII les bruixes van ser un cap de turc idoni per calmar l'angoixa i la por que produïa la inseguretat en èpoques de crisi econòmica.

A partir d'aquí, l'exposició s'estructurava en cinc àmbits a partir dels quals es va desenvolupant la construcció del mite de la bruixa i la seva persecució.

La màgia en la tradició medieval

La màgia en el món medieval, en el qual s'explicava com va canviar el concepte de bruixa, de l'època medieval, en què se li suposava un paper de les

2. Àmbit de l'exposició titulat *La bruixeria i la màgia en l'època medieval*. Fotografia: Pepo Segura

3. Detall de la reproducció del gravat *Le sabbat des sorcières*, de Jean Ziamko. Fotografia: Pepo Segura

4. Detall de l'exposició. Fotografia: Pepo Segura

5. Pot de farmàcia, segle XIV. Museu Comarcal de Manresa

6

fetillera i sanadora, a cavall entre la ciència, la màgia i la religió, cap al que se'ls atorgaria més tard com a éssers del mal vinculats amb el diable.

6. Morter de Farmàcia, segle XIV. Museu Comarcal de Manresa. Fotografia: Pep Parer

La invenció de la bruixa

La invenció de la bruixa que abordava la transformació de les fetilleres, que durant segles havien estat persones benefactores, en dones malèfiques, destinades a fer el mal al seu entorn.

Les bruixes vistes pels seus perseguidors

Un dels àmbits més interessants, on es mostrava la imatge que de les bruixes van anar construint determinada gent del poble i que els va portar a perseguir-les.

La gran cacera

La gran cacera dóna a conèixer la importància que va suposar la caça de bruixes a Catalunya en relació amb la resta d'Espanya i d'Europa.

Si bé un dels propòsits de l'exposició és trencar el mite que la persecució va recaure en mans de la Santa Inquisició, aquesta és una idea que costa d'eliminar i a *priori* no sembla que s'hagi aconseguit aquest objectiu.

La bruixa en la tradició popular

La bruixa en la tradició popular ha deixat una important empremta i ha inspirat una literatura nombrosa molt interessant.

Un altre espai interessant és el dels amulets. Li falta vincular-lo a l'actualitat –quants esportistes no porten amulets de la sort! És ben veritat que no són per protegir-se de forces malignes, sinó per invocar les benignes.

ELS OBJECTES

D'objectes històrics directament vinculats amb les bruixes i la seva persecució, en resten ben pocs, fet que, evidentment, ha suposat un repte per als comissaris que s'han plantejat l'exposició. Tot i així, han aconseguit reunir un bon nombre de peces procedents de tot Europa, que pot xifrar-se en unes 140.

Un gruix important dels elements que s'exposen està constituït per documents gràfics, sobretot llibres dels segles XV i XVI, on es recull l'amenaça que suposen aquestes dones acusades d'haver pactat amb el diable.

10

11

Entre els llibres que s'exposen, cal destacar, per exemple, *el Malleus Maleficarum*, del 1486, que esdevé un tractat inquisitorial que va ser editat arreu d'Europa, o *Les Ordinacions de les Valls d'Àneu*, publicades l'any 1424, que contenen la referència més antiga feta a Catalunya sobre la suposada existència de bruixes satàniques.

Un altre tipus de documents són originals de processos contra suposades bruixes, que han estat prestats, sobretot, per arxius comarcals i és la primera vegada que són exposats al públic.

Aquests tipus d'objectes són, de fet, els únics testimonis històrics referents a la bruixeria que s'han preservat. La seva exposició, però, presenta sempre el problema que són poc atractius per al públic general i en fa feixuc el discurs.

D'altra banda, també hi trobem un bon nombre de quadres i de gravats, alguns d'ells d'autors tan reconeguts com el mateix Francisco de Goya, que mostren escenes de dones malèfiques. Les pintures a l'oli solen ser

7, 8, 9, 10 i 11. Diversos àmbits de l'exposició.
Fotografia: Pepo Segura

12. Imatges de les possibles bruixes i bruixots que foren protagonistes de les persecucions. Fotografia: Pepo Segura

13. Mestre de Sixena, *Sant Agustí d'Hipona*, entre 1515 i 1519. Museu de Lleida Diocesà i Comarcal © de la fotografia: Museu de Lleida Diocesà i Comarcal

representacions de sants lluitant contra les forces del mal. Es tracta sempre d'obres d'un gran valor artístic.

Un dels recursos que millor explica què és i què es fa en un aplec de bruixes és la reproducció, en grans dimensions, del gravat *Le sabbat des sorcières*, de Jean Ziamko, que segurament és l'element més didàctic d'una exposició que de vegades es fa feixuga i en què els textos pequen una mica d'elitistes.

Ja en els darrers àmbits trobem objectes vinculats amb la vida quotidiana de la població, destinats a protegir de les influències malignes: amulets, plantes i herbes medicinals, les campanes d'església que repicaven. Elements força habituals fins no fa tants anys i que perduren potser ja no tant per protegir-se contra el mal, sinó per atraure la sort.

No hi falten tampoc tota mena d'objectes de tortura.

Com a recurs museogràfic i de documentació, cal destacar, també, l'espai d'aparells d'àudio per escoltar històries populars sobre bruixes. Aquests aparells els caps de setmana tenien una veritable demanda per part dels visitants de l'exposició.

LA MUSEOGRAFIA

El repte plantejat ha estat el de dissenyar una posada en escena que embolcalli els visitants dins d'una atmosfera particular i suggeridora, tot apel·lant als seus sentits i les seves emocions.

La museografia de l'exposició ha estat molt ben treballada, amb l'objectiu de crear una atmosfera de misteri. En general la semipenombra embolcalla l'espai, mentre que els efectes sonors –d'animals nocturns– i els elements escenogràfics –com ara troncs d'arbres– intenten suggerir al visitant un ambient rural i nocturn.

L'exposició també comptava amb algunes escenografies: un menjador, una foguera o un bressol, que ens remeten a la por que les bruixes ataquin els nadons.

Un dels recursos més utilitzats per difondre el concepte de bruixa que ha tingut la població és el recull de contes que poden ser escoltats en CD. Les històries de bruixes, com les de llops, són molt usuals, fet que demostra la por que exercien.

CONCLUSIONS

Amb aquesta exposició, el Museu d'Història de Catalunya ha volgut donar a conèixer què va ser la cacera de bruixes a tot Europa, però sobretot a

13

14

15

14 i 15. Vitriues de l'àmbit dedicat al record popular de la bruixa. Fotografia: Pepo Segura

16. Pseudomestre de Glorieta, *Sant Miquel Arcàngel*, segon quart del segle xv. Col·lecció Alord-Dersken, Barcelona. © de la fotografia: Col·lecció Alord-Dersken, Barcelona

16

Catalunya, on va patir una virulència especial: quan es va donar, per quines circumstàncies va sorgir i contra qui es va dirigir.

Si bé el tema és per a tots els públics, la presentació peca d'elitista. És difícil fer uns textos atractius per a tots els públics sobre aquest tema.

De vegades queda confós l'ús de simbologia de diferents tradicions (des dels signes del zodíac fins als de tradició jueva) enmig de l'exposició.

En l'exposició es transmet una certa por a caure en la popularització, possiblement a causa de la popularitat del tema i no s'acaba de veure una voluntat d'obrir-la a tots els públics. Celebrem l'espai destinat als infants (situat ja fora del discurs expositiu), però, per contra, hi hem trobat a faltar elements que en facilitin la comprensió als més joves al llarg del recorregut.

Amb tot, però, s'ha fet una gran tasca a l'hora de portar a terme aquesta exposició. El tema de la bruixeria, com hem vist, està poc estudiat i conserva poca informació i documentació. Per això mateix, treballar-la en forma d'exposició té el doble mèrit de l'interès que desperta i de la tasca prèvia de documentació.

L'ambientació de l'exposició ha estat encertada, per tal com ha jugat amb les llums, les ombres i sobretot amb la part audiovisual.

En general, s'han aconseguit els objectius d'explicar la imatge de les bruixes, del motiu pel qual les perseguien i la gran cacera que hi hagué contra elles. Però potser no s'ha acabat d'explicar qui eren els perseguidors. Ja hem dit que la complexitat del tema i els pocs recursos existents fan que el projecte expositiu sigui complex.

Tot i així, doncs, cal felicitar la iniciativa del Museu d'Història de Catalunya i dels seus responsables per fer una exposició original sobre un tema tan conegut i alhora ignorat com són les bruixes al nostre país.